

СУСПІЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 911.3

О. Г. Топчієв, докт. геогр. наук, професор
Н. С. Нефедова, канд. геогр. наук, доцент,
В. В. Яворська, докт. геогр. наук, доцент
кафедра економічної та соціальної географії,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
вул. Дворянська, 2, Одеса, 65082, Україна
ggf@onu.edu.ua, laboratorygis@mail.ru

ВІТЧИЗНЯНА ГЕОГРАФІЯ У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Обговорюються напрями і перспективи розвитку вітчизняної географії в умовах становлення української державності. Серед актуальних напрямів – геополітичні та гео економічні дослідження, розробка принципів державної регіональної політики та адміністративно-територіального реформування України, формування транспортно-логістичних структур і систем, розроблення регіональної демографічної політики, планування території, географічний кадастр природних умов і ресурсів України.

Ключові слова: геополітичні та гео економічні дослідження, державна регіональна політика, транспортно-логістичні структури і системи, регіональна демографічна політика, планування території.

ВСТУП

Актуальність дослідження обумовлена низкою складних завдань, які поставило перед географічною освітою і наукою набуття Україною державного суверенітету. Час становлення державності України співпав з глибокими суспільно-історичними трансформаціями у розвитку людства, серед яких складна й багатоаспектна цивілізаційна криза, входження найбільш розвинених країн у постіндустріальну стадію розвитку, новітня наукова революція, головною складовою якої виступає інформатизація суспільства, формування потужних глобальних комунікаційних та інформаційних мереж. Світове співтовариство рішуче відмовилось від парадигми детермінованого, лінійного, однонаправленого, прогресивного, формаційного розвитку людства і активно розробляє сучасні концепції його стохастичного, полілінійного, різнонаправленого, стадійного цивілізаційного поступу. Потужні тенденції глобалізації та світової соціально-економічної інтеграції дивним чином поєднуються з рухами до етнокультурної самоідентифікації та державної суверенізації. *Мета представленої дослідження* – огляд сучасних тенденцій розвитку вітчизняної географічної освіти і науки. *Об'єкт дослідження* – сучасний стан географічної освіти і науки в Україні. *Предмет дослідження* – новітні напрями географіч-

них досліджень в умовах становлення української державності. *Теоретичне значення* – теоретичні та методологічні трансформації предметної області вітчизняної географії. *Практичне значення* – розробка методологічних принципів та методичних підходів дослідження новітніх напрямів географічних знань.

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Огляд актуальних теоретико-методологічних та методичних питань сучасного етапу розвитку вітчизняної географії узагальнює досвід публікацій представників географічної освіти і науки, сучасної законодавчої нормативно-правової бази та матеріали засобів масової інформації [2, 5, 7, 8, 9, 10 та ін.].

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

В умовах становлення державності на передній план географічної освіти і науки виходять *геополітичні та гео економічні проблеми України*. Необхідно по-новому представити роль і місце України як нової держави на політичній та гео економічній карті світу, показати її можливості і потенціал у контексті глобального суспільно-політичного розвитку. Одне з головних питань – склад і межі етнічних українських земель. Цю проблему свого часу розглядав П. Шафарик (1837 р.), а докладно розробив С. Рудницький (1914 р.). У складній і драматичній історії становлення української державності значні території етнічних українських земель мали різну приналежність і чимало геополітичних міфів і фальсифікацій, відгуки яких відчуваються і нині. Як приклад згадаємо концепцію Малоросії, яка ще сповідується окремими російськими політиками. Необхідно підняти фундаментальну працю «Россия: полное географическое описание нашего отечества. Т. XIV – Новороссия и Крым» (ред. В. П. Семенов-Тянь-Шанский, С.-Пб., 1910), де зокрема проаналізований етнічний склад населення цього краю і зазначено, що його переважну більшість становлять «малороси». Підкреслимо, що тогочасна Новоросія охоплювала територію від Кишинєва і Ізмаїла на заході, через Катеринослав, майже до Воронежа і Царицина на сході, включаючи все Приазов'я, Кубань та Ставропілля. Завдання географічної освіти і науки – популяризувати та вивчати історико-географічні реалії про етнічні українські землі.

Україна займає виключно вигідне гео економічне положення щодо міжнародного транзиту нафти і газу між головними світовими регіонами – поставщиками та споживачами енергоносіїв, серед яких такі напрями, як «Росія – країни ЄС», «Каспійський регіон – Європа», «Іран – Європа», «Близький Схід – країни ЄС». Зрозуміло, що практична участь України у транзиті нафтогазових ресурсів потребує значних зусиль і інвестицій. І тим не менш, транзитний потенціал нашої країни на міжнародному ринку енергоносіїв являє собою потужний чинник її економічного зростання, який необхідно повною мірою використати.

Свого часу Балтійсько-Понтійську (Балтійсько-Чорноморську) доктрину розробив фундатор української географії С. Рудницький. Пропонувалось на-

віль формування «Балтійсько-Понтійської федерації» у складі молодих східноєвропейських країн, що утворились по завершенню першої світової війни (Фінляндія, Польща, Чехо-Словаччина, Угорщина, Україна), яка б протистояла загрози експансії зі сходу та заходу [13]. Напередодні другої світової війни була розроблена Чорноморська доктрина українського письменника і політолога Ю. Липи, в якій розкривається геополітична та гео економічна значимість Чорноморського регіону.

У 1997 році була створена регіональна організація ГУАМ – Організація за демократію та економічний розвиток у складі якої Грузія, Україна, Азербайджан і Молдова (впродовж 1999-2005 років в організацію входив Узбекистан та її аббревіатура була ГУУАМ).

Набирає геополітичної ваги Організація чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), яка заснована 1 травня 1999 року на основі Договору про Чорноморське економічне співробітництво (25.06.1992 р.) [1]. До складу Організації входить 12 країн Причорномор'я та Південних Балкан – Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Сербія, Туреччина, Україна (голоує з січня 2013 року).

Потужний імпульс до розвитку економічної та соціальної географії, пов'язаний із становленням в Україні *державної регіональної політики*, концепція якої була затверджена Указом Президента України у травні 2001 року. Україна запозичила європейський досвід регіональної економіки як головного напрямку регулювання соціально-економічного розвитку регіонів. Асоціація європейських регіонів являє собою приклад ефективного управління регіональним розвитком. Цільова настанова регіональної економіки – стикової науки між економікою і географією, полягає у децентралізації управління господарством, у перенесенні управлінських рішень на рівень регіонів. Регіональна економіка як стратегія управління набула такої ваги, що ЄС розглядає її як обов'язкову умову для країн, які хочуть бути членами європейського співтовариства.

У ЄС функціонує п'ятирівнева регіоналізація території з трьома регіональними (NUTS I-III) та двома локальними (LAU – I, II) рівнями. Для України рекомендований рівень *базових регіонів* (NUTS – II). Протягом XIX-XX століть для України (в складі Росії та СРР) розроблялись численні схеми економічного та соціально-економічного районування, які заклали основу її сучасної регіоналізації. Для суверенної України проект регіоналізації – економічного, суспільно-географічного районування, розробляли Ф. Д. Заставний, В. А. Поповкін, М. Д. Пістун, О. І. Шаблій та ін. [2, 5, 6, 8]. Потрібно сформувати міжвідомчу комісію (робочу групу) для розроблення проектної схеми регіоналізації України, яка повинна бути двох-трьохрівнева з виділенням регіонів, субрегіонів та мікрорегіонів. Як вже зазначалось, така схема повинна бути максимально узгодженою з новою систематикою розселення населення на історико-географічних засадах [17].

На даний час регіональну політику в Україні ведуть за областями, АР Крим та містами Київ і Севастополь. За нормами ЄС області не відповідають ре-

комендованим розмірам регіонів (NUTS – II): за соціально-економічним потенціалом, вони значно менші. Відтак, існує необхідність поділу України на базові регіони рівня NUTS – II, що являтимуть собою природно-господарські комплекси другого (після національної економіки) рангу. Головною пересторогою такої регіоналізації на даному етапі виступає концепція *федералізації*. Об'єктивна різниця передумов і чинників суспільно-історичного розвитку різних регіонів країни сприяла поширенню ідеї федерального устрою України, яка у сучасних умовах виявилася вкрай несвоєчасною.

Методологічні принципи *регіоналізації* у контексті державної регіональної політики вже розроблені [12]. Регіони базового рівня (NUTS – II) **являють собою** природно-господарські (соціо-природні) комплекси другого рівня, рахуючи першим національне господарство. Такі регіони повинні виділятися на комплексній географічній основі та охоплювати реальну своєрідність територій за поєднанням регіональних передумов і чинників – природно-географічних, природно-ресурсних, соціально-демографічних, етнокультурних, економічних, інфраструктурних, екологічних, гео економічних, геополітичних. Особливу роль у регіоналізації країни повинен відіграти історико-географічний (генетичний) підхід [17]. Регіони об'єктивно представляють складові частини країни з різними історико-географічними передумовами заселення і господарського освоєння, з різною геополітичною та гео економічною приналежністю. Обов'язкова умова регіоналізації – наявність регіональної столиці, а у багатьох випадках і формування регіональної ментальності населення.

Регіональна економіка і регіональна політика набули значного поширення як сучасні механізми управління соціально-економічним розвитком країни і регіонів. У Європейському Союзі існує Асоціація європейських регіонів, яка розробляє та реалізує регіональну політику європейської інтеграції. У прикордонних районах багатьох країн створюються так звані *єврорегіони* – міжнародні договірні формування для активізації прикордонного і транскордонного міжнародного співробітництва. Зауважимо, що Україна приймає участь у таких єврорегіонах: «Карпати», «Буг», «Нижній Дунай», «Верхній Прут», «Дністер», «Дніпро», «Ярославна», «Слобожанщина», «Донбас», «Чорноморський».

Адміністративно-територіальна реформа в Україні віднесена до головних завдань перебудови системи державного управління [11]. Вперше ця проблема позначена у 2000 році, коли указом Президента України була створена комісія з питань *адміністративно-територіального устрою* (АТУ) України, до складу якої увійшли і географи. Гостра економічна криза 1990-х та революційні спалахи на початку 2000-х років відтермінували проведення АТР. Досвід політичних реформ країн Центрально-Східної Європи переконливо засвідчує необхідність реформування АТУ України і введення відповідних європейських стандартів.

Наприкінці ХХ ст. сформувався новий напрям економічної науки та менеджменту, що одержав назву «логістика» і швидко поширився на суміжні науки, включаючи і економічну географію [1, 7, 9, 14]. Логістика стала наскрізним напрямом господарської діяльності та управління, що пронизує й інтегрує

все господарське життя. За своїми функціями вона нагадує систему кровообігу економіки, що методологічно протистоїть її нескінченному і все більш глибокому поділові на сектори, галузі, види виробництва. *Логістика* як цілісна теорія економічних зв'язків, як вчення про ефективне управління інформаційними, товарними і фінансовими потоками, що інтегрують сферу постачання, виробництва і збуту, істотно посилює концепцію територіальної організації суспільства і формує її новітні теоретико-методологічні засади. У суспільно-географічних дослідженнях логістика вже зробила перші кроки і орієнтується переважно на транспортно-логістичні проблеми регулювання зв'язків між виробництвом і споживачем та формування оптимальних транспортно-логістичних структур і систем [7, 14].

В умовах новітньої наукової революції та глибокої інформатизації суспільства радикальних змін зазнають комунікаційні системи і структури. Поряд з традиційними мережами транспорту і зв'язку формуються якісно нові *транспортно-логістичні структури*, що поєднують обмін товарами і послугами, інтегрують товарні і фінансові потоки, пов'язують операції виробництва, розподілу, збуту, обміну, управління у *транспортно-логістичні комплекси і системи*. Як приклад, великі морські порти, які донедавна були чітко визначеними самостійними підприємствами, у нових умовах швидко інтегруються з численними «дочірніми фірмами» що надають різноманітні послуги щодо доопрацювання вантажів та ринкової інфраструктури і стають справжніми холдингами – *транспортно-логістичними центрами*. Показово, що транспортно-логістичні центри інтегруються далі і утворюють *транспортно-логістичні комплекси і регіональні системи*.

Огляд діяльності морських портів Одеського регіону та аналіз відповідних публікацій засвідчує такі трансформації портових функцій протягом останніх десятиріч [3, 14]. Порти, що звичайно спеціалізувались на обробленні та перевалці вантажів, з часом посилюють організаційно-технологічне обслуговування перевалки вантажів, нарощують промислову переробку експортної та імпоротної сировини і нині впроваджують транспортно-логістичне супроводження портової діяльності, нарощують свою участь у формуванні транспортно-логістичних ланцюгів і структур. Спостерігається прогресивне *ускладнення галузевої структури портової діяльності* від транспортного обслуговування окремих галузей (спеціалізовані порти, що обробляють вантажі певних видів) до комплексних і універсальних портів з широкою номенклатурою вантажів і знову до вузькоспеціалізованих портових центрів з якісно новими рівнями вантажообігу. Радикальна трансформація портової діяльності відбувається у наш час: порти з галузевих підприємств стають міжгалузевими центрами, що об'єднують різні види економічної діяльності. Сучасна *диверсифікація портової діяльності* поширилась на виробництво товарів і послуг, які раніше були поза межами функціонування порту. Бурхливого розвитку набуло обслуговування розподільчих функцій портів, впровадження новітніх технологій просування вантажопотоків, взаємодії поставщиків та одержувачів продукції. В рин-

кових умовах великі порти Одещини трансформувалися у *портово-логістичні центри*. Всі напрямки портової діяльності вже мають сучасну ринкову інфраструктуру – консалтингову, маркетингову, фінансово-кредитну, венчурну, страхову, за допомогою якої порти втягуються у світові логістичні ланцюги та структури. Кількісне зростання портів відбувається за рахунок спорудження нових причалів і комплексів з оброблення вантажів. Якісне розширення портів відбувається шляхом створення аванпортів, «сухих портів», портопунктів та ін. В Одеському морському торговельному порту вже функціонує так званий «сухий порт», де діє митний комплекс та проходять сортування і першу обробку контейнерні вантажі, які надалі автомобільною естакадою спрямовують вже безпосередньо під завантаження в порт та у зворотному напрямку [14]. Однією з головних тенденцій у сучасній *територіальній організації портової діяльності* є істотне посилення взаємодії портів з прилеглою сушею. У тилкових зонах Одеських портів – хінтерландах, формується *мережа транспортно-розподільчих центрів*, що обслуговують портові вантажопотоки. З розвитком транспортної логістики суходільні транспортно-розподільчі центри поряд з диспетчерсько-перевалочним обслуговуванням портів нарощують попереднє сортування і обробку вантажів, їх технологічний та інформаційно-правовий супровід. Морські порти Одещини разом з їхньою береговою інфраструктурою та мережею обслуговуючих транспортно-логістичних центрів необхідно розглядати як новітню форму територіальної організації транспортного комплексу регіону і всієї України – *Одеську регіональну портово-логістичну систему*.

Одеський регіон приймає активну участь у *формуванні транспортно-логістичної структури Європи – Єврологістики*, і це один з головних чинників поліцентричного розвитку Одеської агломерації [10]. Через Одеський регіон проходять два міжнародні транспортні коридори (МТК) (№ № 7, 9), три Трансконтинентальні транспортні коридори (ТКТК) – «Європа-Кавказ-Азія» або TRACEKA, «Балтика-Чорне море» або «Гданськ-Одеса», «Чорноморське транспортне кільце». Одеський регіон також входить до Чорноморської Пан'європейської транспортної зони (Black Sea PETrA), що виділена як пріоритетна в ЄС, Центральної транснаціональної вісі Єврологістики, проекту «Морські магістралі Чорного і Каспійського морів» та у формуванні міжнародних транспортно-логістичних центрів або терміналів (ТЛЦ) [7].

Принципово важливим для Одеського регіону та України в цілому є більш активна участь у використанні *Дунайського водного шляху (МТК № 7)*, який проходить по території країн-учасниць: Австрія, Угорщина, Сербія, Болгарія, Румунія, Молдова, Україна (Одеська область). Протяжність – 1600 км, у тому числі по Україні – 70 км (виходить фактично тільки на порт Рені, де на сьогодні переробляється близько 2,5 млн. тонн вантажів при річній пропускній здатності близько 12 млн. тонн). Певний час вихід у Чорне море здійснювався тільки за допомогою трьох румунських суднохідних каналів. Але Україна відновила судовий рух по Кілійському гирлу р. Дунай в результаті реалізації проекту створення глибоководного судового ходу «Дунай-Чорне море». За перші

чотири роки експлуатації кількість суднопроходів через ГСХ «Дунай-Чорне море» зросла вдвічі [4]. Міжнародний форум «Дунайська синергія» (2013 р.) розглянув пропозицію Асоціації портів Чорного і Азовського морів (BASPA) щодо переорієнтації східних вантажопотоків на Дунайський водний шлях.

Актуальні і складні питання перед географічною наукою ставить сучасна глибока *демографічна криза* в Україні [17]. У 1991 році країна увійшла у стадію *депопуляції*, за якої смертність населення вже перевищувала народжуваність. Цей час співпадає з проголошенням незалежності України. Але науковці знають, що демографічна криза закладена у поколіннях 1960-1970 років, яке увійшло у фертильний (дітородний) вік на початку 1990-х років. Географія населення повинна істотно поглибити аналіз демографічного розвитку країни та її регіонів і розробити регіональні засади *державної демографічної політики* [13, 17]. За цим напрямом нині формується нова предметна область – *геодемографія*, яка вивчає територіальні відмінності демовідтворювальних процесів та руху населення. Географи розробляють принципи і механізми *регіональної демографічної політики*. Потребують перегляду традиційні підходи щодо *територіальної організації населення*. На даний час *розселення населення* в Україні систематизоване на адміністративно-територіальній основі. Територіальні системи розселення (ТСР) мають таку таксономію: єдина (національна) ТСР; регіональні (обласні та АРК) ТСР; міжрайонні ТСР; районні ТСР; локальні ТСР. З одного боку, такий підхід робить ТСР «керованими», оскільки адміністративно-територіальні одиниці мають певні механізми управління. З другого, поза увагою залишаються генетичні, історико-географічні відміни у розселенні населення. Географи добре обізнані з регіональними типами розселення – поліським, подільським, карпатським, приморським, слобожанським та іншими, які на даний час не мають офіційного статусу.

На порядку денному перехід від адміністративно-територіальної систематики населення у формі *територіальних систем розселення* до територіальної організації населення за *регіональними системами розселення*, що сформувався на історико-географічних засадах. Підкреслимо, що потреба у регіональній систематиці розселення пов'язана також з очікуваною *адміністративно-територіальною реформою*. Вагомим чинником нової систематики розселення населення стане регіоналізація країни, зумовлена активним впровадженням державної регіональної політики. Регіональна систематика розселення і регіоналізація країни для потреб державної регіональної політики взаємопов'язані: встановлення регіональних систем розселення обов'язково орієнтується на можливу соціально-економічну регіоналізацію країни; в свою чергу, розроблення об'єктивної мережі регіонів спирається на історико-географічну систематику розселення регіонального рівня.

Наприкінці ХХ ст. у географії сформувався новий науковий напрям – *планування територій (геопланування)*. З кінця ХІХ ст. географи з містобудівельниками вели роботи з просторового впорядкування міст (генеральні плани міст) і густо заселених та інтенсивно освоєних територій (райони планування, ро-

сійський термін – «районная планировка»). З 1990-х років європейські країни поширили цей досвід на території країн і великих регіонів і назвали його «плануванням територій», а у деяких країнах (Німеччина, Росія та ін.) «ландшафтним плануванням». З 2000 року за постановою уряду розпочалась розробка «Генеральної схеми планування території України», яка була затверджена як офіційний документ законом України (2002 р.). Науковці проектного інституту «Діпромiсто» за розробку «Генеральної схеми» були відзначені Державної премією України (2003 р.). Надалі планування територій в Україні поширилось на її регіони (АР Крим, Одеська область та ін.).

Загальні методологічні настанови нового географічного напрямку – планування територій, такі [13]. По-перше, необхідно розробити модель (схему) *природного каркасу екологічної безпеки території у формі екологічних мереж* – національної, регіональних та субрегіональних. По-друге, потрібно інвентаризувати наявні *антропогенно-техногенні навантаження на довкілля* і показати їх на тематичних картах антропогенно-техногенних навантажень. По-третє, необхідно провести *співставний аналіз природних каркасів екологічної безпеки територій та каркасів (картосхем) антропогенно-техногенних навантажень на територію*, виявити проблемні ситуації, показати «гарячі точки» та «кризові ареали» й обґрунтувати пропозиції і заходи щодо розв'язання проблемних ситуацій, екологічного оздоровлення території, покращення умов життєдіяльності населення. Зазначені підходи необхідно доповнювати й деталізувати *компонентними планувальними розробками*, які представляють фактичну та проектну (перспективну) територіальну організацію природного середовища, населення, інфраструктури, господарства. Серед них карти ландшафтно-будівельної та агроландшафтної організації території, територіальних систем розселення, соціальної та виробничої інфраструктури, виробництва, духовної життєдіяльності населення. Планування територій, таким чином, являє собою її комплексне географічне дослідження з елементами проектування та прогнозування, що має на меті раціональну – економічно ефективну й екологічно безпечну, територіальну організацію суспільства. Планування території можна розглядати і як актуальну, міждисциплінарну проблему, у розробленні якої поряд з географами приймають участь економісти, екологи, транспортники, містобудівельники, управлінці.

Планування територій спирається на базові поняття *розміщення продуктивних сил та територіальна організація суспільства*. Перше з них традиційне, введене наприкінці ХІХ ст. у теоріях штандарту, друге – нове, започатковане у 1970-х роках (Р. Морилл). Терміни «розміщення» та «територіальна організація» вживають як синоніми: розміщення населення – територіальна організація населення; розміщення промисловості – територіальна організація промисловості і т.д. Проте така синонімічність сприйнята лише для галузевого чи компонентного підходу. Для характеристики соціально-господарських комплексів, які інтегровано представляють поєднання різних компонентів, термін «розміщення» стає непридатним. У розробленні планування території як нового на-

укового напрямку суспільної географії та регіональної економіки слід шукати раціональне поєднання обох базових понять – розміщення продуктивних сил (компонентний підхід) та територіальна організація суспільства (інтегрований, комплексний підхід).

Актуальним напрямком геоекологічних досліджень стала проблема формування *природних каркасів екологічної безпеки* регіонів, країн і континентів. Країни ЄС у 1990-х роках започаткували формування *Всеєвропейської екологічної мережі*, яка надалі була доповнена програмою створення *Східно-Європейської екологічної мережі*. Законами України (2000 р. та 2004 р.) затверджена концепція і програма формування *Національної екологічної мережі* України на 2000-2015 роки. Постанова Кабінету Міністрів України (2000 р.) зобов'язала обласні державні адміністрації та Уряд АРК розробити концепції і програми створення *регіональних екологічних мереж*. На даний час ця робота вже виконана в окремих областях та АР Крим. Концепція, програма і ескізна карта регіональної екологічної мережі Одещини розглядалася і затверджувалася обласною радою впродовж 2002-2005 років. *Екологічна мережа (екомережа)* законодавчо визначена як єдина територіальна структура, яка формується для поліпшення умов охорони та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території, збереження ландшафтного та біологічного різноманіття, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання ділянок та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, що мають особливу цінність для охорони природного середовища.

Географи повинні продовжити і завершити розробку *географічного кадастру природних умов і природних ресурсів України та її регіонів*. Значна частина цієї роботи вже виконана у формі різноманітних тематичних карт і атласів, зокрема у Національному атласі України (2007 р.). Розроблені кадастри мінерально-сировинних ресурсів, водних, лісових ресурсів, діють сонячний і вітровий кадастри. Разом з тим Україна запізнюється з введенням земельного кадастру, розробка якого започаткована постановами уряду 1995 та 1997 років і у відновленні якого важливу роль відіграли географи. Систематика природних ресурсів лишається неповною і недосконалою. Не мають оцінки біосферні ресурси, екологічна ємкість території. Не розроблена кадастрова оцінка власне територіальних ресурсів. Відсутні методичні підходи щодо порівняльної оцінки природних умов життєдіяльності населення різних територій.

В умовах державної незалежності істотно посилилась увага щодо *стратегій, концепцій і програм соціально-економічного розвитку України, регіонів, міст і територіальних громад*. Географи приймають активну участь у розробленні концепцій розвитку регіонів і міст.

ВИСНОВКИ

В умовах становлення української державності офіційні і громадські запити на географічні дослідження і розробки помітно посилились. Це стосується гео-

політичних і геоекономічних проблем входження України у світогосподарську систему. Кілька новітніх напрямів, що потребують географічних розробок, запозичені із світового та європейського досвіду і вже одержали в Україні офіційну нормативно-правову базу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Географія світового господарства* (з основами економіки): [навч. посіб.] / Я. Б. Олійник та ін.; за ред. Я. Б. Олійника, І. Г. Смирнова. – К.: Знання, 2011. – 640 с.
2. *Заставний Ф. Д.* Географія України. / Ф. Д. Заставний – Львів: Світ, 1994 – 472 с.
3. *Нефедова Н. Є.* Транспортно-логістичні мережі та системи. [навч. посіб.] / Н. Є. Нефедова – Одеса: ФОП Бондаренко М. О., 2014. – 160 с.
4. *Одеський регіон: передумови формування, структура і територіальна організація господарства:* навч. посібник / Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова; авт. кол.: О. Г. Топчів [керівник], І. І. Кондратюк, В. В. Яворська [та ін.]. – Одеса: Астропринт, 2012. – 336 с.
5. *Пістун М. Д.* Основи теорії суспільної географії / М. Д. Пістун. – К.: Вища школа, 1996. – 231 с.
6. *Поповкін В. А.* Регіонально-цілісний підхід в економіці / В. А. Поповкін – К.: Наукова думка, 1993. – 220 с.
7. *Смирнов І. Г.* Транспортна логістика: [навч. посіб.] / І. Г. Смирнов, Т. В. Косарева. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.
8. *Соціально-економічна географія:* [навч. посіб.] / за ред. проф. Шаблія О. І. – Львів: Світ, 2000. – 680 с.
9. *Топчів О. Г.* Географія перед новітніми викликами і запитамі (український аспект) / О. Г. Топчів, В. І. Нудельман, Л. Г. Руденко // *Укр. геогр. журн.* – 2012. – № 2. – С. 3-10
10. *Топчів О. Г.* Направления полицентрического развития Одесской агломерации / А. Г. Топчив, Н. Е. Нефедова, В. В. Яворская // *Изменения городского пространства в Украине* / Под ред. Л. Г. Руденко. – К.: Реферат, 2013. – С. 81-93
11. *Топчів О. Г.* Проблеми та перспективи адміністративно-територіальної реформи в Україні / О. Г. Топчів, З. В. Тітенко, В. В. Яворська, // *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Районування економічного простору: питання методології і практики:* [зб.наук.пр.] / НАН України – Інститут регіональних досліджень; відп. ред. С.І.Бойко – Львів, 2010 – Вип. 5(85). – с. 3-12.
12. *Топчів О. Г.* Методологічні та методичні проблеми регіоналізації України / О. Г. Топчів, В. В. Яворська // *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Економічний простір України: регіоналізація і інтеграція в умовах суспільної трансформації:* [зб.наук.пр.] / НАН України – Інститут регіональних досліджень; відп. ред. С.І.Бойко – Львів, 2011 – Вип. 1(87). – с. 32-45.
13. *Топчів О. Г.* Основи суспільної географії: підруч. [для студ. геогр. спец. вищ. навч. закл.] / О. Г. Топчів – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.
14. *Топчів О. Г.* Територіальна організація портової діяльності регіону у контексті формування транспортно-логістичних мереж / О. Г. Топчів, Н. Є. Нефедова // *Укр. геогр. журнал* – 2013. – № 1 (81). – С. 18-26
15. *Топчів О. Г.* Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики / О. Г. Топчів – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
16. *Шаблій О. І.* Основи загальної суспільної географії / О.І. Шаблій. – Львів, Вид. центр ЛНУ, 2003. – 444 с.
17. *Яворська В. В.* Регіональні геодемографічні процеси в Україні [монографія] / В. В. Яворська. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014 – 384 с.

REFERENCES

1. Oliyinyk, Ya.B. and other (2011), *Geography of world economy (with bases of economy)* [*Heohrafiya svitovoho hospodarstva (z osnovamy ekonomiky)*], Knowledge, Kiev, 640 p.
2. Zastavnyy, F.D. (1994), *Geography of Ukraine* [*Heohrafiya Ukrainy*], World, Lviv, 472 p.
3. Nefedova, N. Ye. (2014), *Transport-logistic networks and systems* [*Transportno-lohistrychni merezhi ta systemy*], FOP Bondarenko M. O., Odessa, 160 p.
4. Topchiyev, O.H., Kondratiyuk, I.I., Yavors'ka, V.V. and other (2012), *Odessa region: forming pre-conditions, structure and territorial organization of economy* [*Odess'kyy rehion: peredumovy formuvannya, struktura i terytorial'na orhanizatsiya hospodarstva*], Astroprynt, Odessa, 336 p.

5. Pistun, M.D. (1996), *Bases of theory of public geography [Osnovy teorii suspil'noyi heohrafiyi]*, Higher school, Kiev, 231 p.
6. Popovkin, V.A. (1993), *Regionally-integral approach in economics [Rehional'no-tsilisnyy pidkhid v ekonomitsi]*, Scientific thought, Kiev, 220 p.
7. Smyrnov, I.H. (2008), *Transport logistic [Transportna lohistyka]*, Center of educational literature, Kiev, 224 p.
8. Shabliy, O.I. and other (2000), *Socio-economic geography [Sotsial'no-ekonomichna heohrafiya]*, World, Lviv, 680 p.
9. Topchiyev, O.H., Nudel'man, V.I., Rudenkom, L.H. (2012), «**Geography is before the newest calls and queries (Ukrainian aspect)**» [«Heohrafiya pered novitnymi vyklykamy i zapytamy (ukrayins'ky aspekt)»], *Ukrainian geographical magazine*, No. 2, pp. 3-10.
10. Topchiyev, O.H., Nefedova, N.E., Yavorskaya, V.V. (2013), «Directions of polycentral development of the Odessa agglomeration», *Changes of municipal space are in Ukraine*. [«Napravleniya polytsentricheskogo razvitiya Odesskoy ahlomeratsiyi», *Izmeneniya gorodskogo prostranstva v Ukraine*], Referat, Kiev, pp. 81-93.
11. Topchiyev, O.H., Titenko, Z.V., Yavors'ka, V.V. (2010), «**Problems and prospects of administrative-territorial reform in Ukraine**». *Socio-economic problems of modern period of Ukraine. Districting of economic space : question of methodology and practice*. [«Problemy ta perspektyvy administratyvno-terytorial'noyi reformy v Ukraini»]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. Rayonuvannya ekonomichnoho prostoru: pytannya metodolohiyi i praktyky*, *NAS Ukraine – Institute of regional studies*, No. 5 (85), Lviv, pp. 3-12.
12. Topchiyev, O.H., Yavors'ka, V.V. (2011), «Methodological and methodical problems of revivifying to Ukraine». *Socio-economic problems of modern period of Ukraine. Economic space of Ukraine: revivifying and integration in the conditions of public transformation* [«Metodolohichni ta metodychni problemy rehionalizatsiyi Ukraini»]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. Ekonomichnyy prostir Ukrainy: rehionalizatsiya i intehratsiya v umovakh suspil'noyi transformatsiyi*, *NAS Ukraine – Institute of regional studies*, No. 1 (87), Lviv, pp. 32-45.
13. Topchiyev, O. (2009), *Bases of public geography [Osnovy suspil'noyi heohrafiyi]*, Astroprynt, Odessa, 336 p.
14. Topchiyev, O.H., Nefedova, N. Ye. (2013), «**Territorial organization of port activity of region is in the context of forming of transport-logistic networks**» [«Terytorial'na orhanizatsiya portovoyi diyal'nosti rehionu u konteksti formuvannya transportno-lohistrychnykh merezh»], *Ukrainian geographical magazine*, No. 1 (81), pp. 18-26.
15. Topchiyev, O.H. (2005), *Publicly-geographical researches: methodology, methods, methodologies [Suspil'no-heohrafichni doslidzhennya: metodolohiya, metody, metodyky]*, Astroprynt, Odessa, 632 p.
16. Shabliy, O.I. (2003), *Bases of general public geography [Osnovy zahal'noyi suspil'noyi heohrafiyi]*, Publishing center of LNU, Lviv, 444 p.
17. Yavors'ka, V.V. (2014), *Regional geodemographic processes are in Ukraine [Rehional'ni heodemohrafichni protsesy v Ukraini]*, Axiom, Kam'ianets'-Podil's'kyi, 384 p.

Надійшла 30.06.14

А. Г. Топчиев, докт. геогр. наук, профессор
Н. Е. Нefeldова, канд. геогр. наук, доцент,
В. В. Яворская, докт. геогр. наук, доцент
 кафедра экономической и социальной географии,
 Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
 ул. Дворянская, 2, Одесса, 65082, Украина

ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ГЕОГРАФИЯ В КОНТЕКСТЕ СТАНОВЛЕНИЯ УКРАИНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

Резюме

Обговариваются направления и перспективы развития отечественной географии в условиях становления украинской государственности. Среди актуальных направлений – геополитические и геоэкономические исследования, разработка принципов государственной региональной политики и административно-территориальной реформы

Украины, формирование транспортно-логистических структур и систем, разработка региональной демографической политики, планирование территорий, географический кадастр природных условий и ресурсов Украины.

Ключевые слова: геополитические и геоэкономические исследования, государственная региональная политика, транспортно-логистические структуры и системы, региональная демографическая политика, планирование территорий.

O. G. Topchiev, doctor of geography, professor,

N. E. Nefedova, PhD geography, associate professor,

V. V. Yavorska, doctor of geography, associate professor

Department of economic and social geography,

Odessa I. I. Mechnikov National University,

Dvorianskaya St., 2, Odessa, 65082, Ukraine

DOMESTIC GEOGRAPHY IS IN CONTEXT OF BECOMING OF UKRAINIAN STATE SYSTEM

Abstract

Research actuality is conditioned by difficult tasks put that before geographical education and science of acquisition Ukraine of state sovereignty. A research object is the state of geographical education and science in Ukraine. The article of research is the newest directions of geographical researches in the conditions of becoming of the Ukrainian state system. A theoretical value is theoretical and methodological transformations of subject domain of Ukrainian geography. A practical value is development of methodological principles and methodical approaches of research of the newest directions of geographical knowledge.

Among actual directions are geopolitical and geoeconomy researches, development of principles of public regional policy and administrative-territorial reformation of Ukraine, forming transport-logistic structures and systems, development of regional demographic policy, territories planning, geographical cadastre of natural terms and resources of Ukraine. In the conditions of state independence substantially attention increased in relation to strategies, conceptions and programs of socio-economic development of Ukraine, regions, cities and territorial communities. Geographers accept active voice in worked out conceptions of development of regions and cities.

Official and public requests for geographical researches increased in the conditions of becoming of the Ukrainian state system. It touches the geopolitical and geoeconomy problems of including of Ukraine in the world economic system. A few newest directions that need geographical developments, adopted from world and Europe experience, already got an official normatively-legal base in Ukraine.

Keywords: geopolitical and geoeconomy researches, public regional policy, transport-logistic structures and systems, regional demographic policy, territories planning.